

“DER ISLAM” VE “DIE WELT DES ISLAM”TA YAYINLANAN KELAMLA ALAKALİYAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Özcan Taşcı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ozzcan12@hotmail.com

Abstract *“Der Islam” and “Die Welt des Islams” are two basic German journals, in which were published articles only about Islam and the Muslims. That was an important different between these both journals and ZDGM, before them. These journals are further important that they reflect the colonialpolitic of Germany in the eighteenth and nineteenth century.*

Keywords: *Der Islam, Die Welt des Islams, Colonialpolitic, Kalam*

I. Tarihçe ve İçerik Tahlili

“Der Islam” ile “Die Welt des Islams” İslam ve Müslümanlarla alakalı konularda hemen hemen aynı zaman diliminde yayınlanmaya başlayan iki önemli dergidir. Dergilerin öne çıkan yönü, dönemin Almanya’ında sadece İslam ve Müslümanlar üzerine makale ve yazılara vermeleridir.

Der Islam’ın ilk sayısı Ocak 1910 tarihinde yayınlanmıştır. Bu ilk sayıda, “Bir Problem olması açısından İslam”, “İslam sanatının Doğuya ait unsurlarına dair”, “Almanya ve İslam”, “Doğu Sudan Tarihi hakkında” gibi İslam’ı ve Müslümanları daha ziyade politik ve siyasal açıdan değerlendiren yazılara yer verilmiştir.

Die Welt des Islams ise ilk olarak 1913 yılında yayınlanmıştır. (Bilindiği üzere bu iki dergiden çok önce 1847 tarihinde de “ZDGM” Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft yayınlanmaya başlamıştır). Derginin Berlin’de Mart 1913 tarihinde Prof. Dr. Georg Kampffmeyer tarafından yayımlanan ilk sayısında (Band I, Heft I) “İslam Boşanma Hukuku”, “Avusturya’nın İslam’ı Hanefi mezhebi bağlamında resmi Din olarak kabul etmesi”, “Doğu Afrika İslamı’nın edebi karakteri”, “Balkan yarımadası ve Avusturya’da Muhammedilere dair istatistikler”, “Muhammedilerin Balkanlardan göçü” gibi ağırlıklı olarak, der Islam’a paralel bir şekilde İslam toplulukları ve kültürü üzerinde durulmaktadır.

Esasen her iki dergide de gözlemlediğimiz bu durum 18. ve 19. yüzyıl Alman siyasal dış politikasıyla tamamen uyusmaktadır. Şöyle ki, birliğini uzun süre tesis edemediğinden İngiltere ve Fransa gibi diğer büyük Avrupa devletleri gibi sömürge elde edemeyen Almanya, oldukça gecikmiş olsa da bu noktadaki açığını hızla kapatmaya yönelik girişimlere büyük önem

vermiştir. İngiltere ve Fransa'nın elde edemediği İslam ülkelerine, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etme hedefiyle politikalar geliştirmiştir. Bu politikalar da elbette ki Dinden bağımsız olmayacaktı. Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz tesis etmek, İslam coğrafyasının büyük bölümüne hakim olmayı beraberinde getirecekti. Ancak bunun için de bu dünyayı tanımaya yönelik araştırmalara ihtiyaç vardı. Her ne kadar ZDGM ile birlikte ve de nerdeyse 150 yılı aşan bir oryantalist çalışmalar hususunda tecrübe birikimi varsa da, bu tecrübelerin sömürge elde edilmesine yönelik sistematik olarak işlenmesinde önemli bir boşluk vardı. Bu boşluğu gidermek için ilk olarak Hamburg'da 1908 yılında "Das Hamburgische Kolonialinstitut" (Hamburg Koloni/Sömürge Enstitüsü) adıyla bir yüksek okul açıldı. Der Islam adlı derginin Hamburg'da çıkması da doğrudan bu yüksekokulla alakalıdır. Elbette ki bu yüksekokulun Başkent Berlin de de bir ayağının olması gerekecekti. Bunun için de Berlin de muhtemelen "Die Welt des Islams" çıkarılmaya başlandı. Böylece İslam topluluklarının adet ve gelenekleri üzerinden siyasal bir nüfuz elde etme çabalarının gün yüzüne çıkmaya başladığını müşahade etmekteyiz. Der Islam gibi Die Welt des Islams' da da Osmanlı Devleti, onun yıkılmasından sonra da modern Türkiye Cumhuriyeti üzerinde çok sayıda yazının yayınlanması bu durumu destekler mahiyettedir. Hatta bazı sayıların tamamen Türkiye'ye ayrıldığı gözlemlenmektedir.

Bu iki dergi bu bağlamda, 1847 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan ZDGM'den kesin çizgilerle ayrılmaktadır; ZDGM'de Müslüman ve Müslüman olmayan Doğu eşit bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Orada İslam dışındaki doğu dinlerine de geniş bir şekilde yer verildiği gözlemlenmektedir. Bu da ilkönce Der Islam, daha sonra da Die Welt des Islams dergilerinin neşredilmesinin arkasında yatan politikayı daha anlaşılır hale getirmektedir. Ancak gerek Der Islam gerekse Die Welt des Islams'ın sömürge politikalarına hizmet eden dergiler olmasının temellerinin de ZDGM'de atıldığını da söylememeiz gerekmektedir. ZDGM'nin ilk sayısında editör, yazıp çizdiklerinin sadece halka ver bilim adamlarına yönelik olmadığını, aynı zamanda da bunların devlet adamları, hatta iş adamları (Staats- und Geschäftsmänner) tarafından da dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir.¹ Örneğin 1937 yılında yayınlanan, "Deutschland und der Wirtschaftsaufbau des Vorderen Orients (Türkei, Ägypten, Iran, Irak, Syrien-Libanon, Palästina) by Reinhard Hüber"² (Almanya ve Yakın

¹ *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Wiesbaden-Harrassowitz, 1847-Band I, Heft I, Vorwort, V

² *Die Welt des Islams*, Bd. 19, 1937, s. 159.

Doğu'nun (Türkiye, Mısır, İnan, Irak, Suriye-Lübnan, Filistin) Ekonomik İnşası) adlı yazı ZDGM ile başlayan anlayışın devam ettiğinin açık bir göstergesinden başka bir şey değildir.

İslam toplumunu tanımanın yolu elbette ki, onların yaşamlarında en önemli yeri işgal eden dini pratiklerinden geçmekteydi. Bundan dolayı da bu dergilerde İslam Hukuku ve fıkhı, Hadis ve Sünnet anlayışı ile Kur'an ve tefsiri ile alakalı bir çok makale ve yazılar yayımlanmıştır. Ancak bunlar kadar önemli olan akide-inanç üzerinde de durulmuş, dolayısıyla da kelim ve dini gruplar/ fırkalar ile ilgili de, diğerleri kadar olmasa da, dikkate değer bir çok makale ve yazı neşredilmiştir. Ancak Der İslam'ın Die Welt des Islams'a göre Kelim ve mezhepler tarihi ile alakalı yazılara daha fazla yer verdiğini tespit etmekteyiz.

Son olarak řunu söylemek istiyoruz ki, Der İslam ve Die Welt des Islams dergilerinde yayımlanan kelim ve mezhepler tarihi ile alakalı yazıların burada ortaya konulması, okuyucuda, muhtemelen savaş yoluyla değer de kùltür politikası aracılığıyla bölgelerin nasıl sömürgeleştirilmeye çalışıldığı, bu süreçte hangi tür iman ve akide konularından faydalandığı hususunda bir fikir oluşmasına katkı sağlayacaktır. Zira dergide ele alınan kelim ve mezheplerle alakalı konuların hedefinin büyük oranda bir şekilde İslam toplumunun akidevi-mezhepsel farklılıklarını ortaya koymak olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ZDGM de dahil, Der İslam ve Die Welt des Islams'ın sadece bilimsel amaçlarla çıkan dergiler olmadığını söylememiz mümkün gözükmemtedir. Bu bilimselliği örten olgu, onların neşredilmelerinde dönemin Alman politikasının etkin rolüdür. Bununla birlikte özellikle Almanyanın ikinci dünya savaşından mağlup çıkması, her alanda olduğu gibi bu dergilerin yayın politikalarına da etki etmiş, bunun bir sonucu olarak ta ana hedeflerinden oldukça uzaklaşmış görünmektedirler.

Şimdi bu dergilerde yayımlanan kelim ve mezhepler tarihi ile alakalı makale, eleştiri, v.s. türünden yazılardan önemli gördüklerimizi burada aktarmak istiyoruz.

II. "Der İslam" ve "Die Welt des Islams" da Kelim ve İslam Mezhepleri ile Alakalı Yayınlanan Makale ve Yazılar:

2.1. Der İslam Band 2, Heft 1, 1911

- R. Strothmann, Die Literatur der Zaiditen (Zeydi Literatur), s. 49-78
- O. Rescher, Über fatalistische Tendenzen in den Anschauungen der Araber (Arapların Tasavvurunda Cebri Temayüller), s. 337-344
Band 3, Heft 1, 1912
- I. Goldziher, Aus der Theologie des Fachr al-din al-Rāzī (Fahredden Razi'nin Kelam Anlayışından), s. 213-247
Band 4, Heft I, 1913
- M. Horten, Religion und Philosophie im Islam (İslam'da Din ve Felsefe), s. 1-4
Band 6, Heft 2, 1915
- Ign. Goldziher, Hellenistischer Einfluß auf mu'tazilitische Chalifats-Theorien (Mu'tezile İmamet Teorileri Üzerine Helen Etkisi), s. 173-177
- M. Horten, Sanūsī und die griechische Philosophie (Senusi ve Yunan Felsefesi), s. 178-188
Band 13, Heft 1-2, 1923
- R. Strothmann, Das Problem der literarischen Persönlichkeit Zaid b. 'Ali (Zeyd b. Ali'nin Edebi Şahsiyeti Sorunu), s. 1-52
- Th. Nöldeke, Zur Ausbreitung des Schiitismus (Şiiliğin Yayılışı Hakkında), s. 70-81
Band 14, Heft 1-2, 1924
- Hans Heinrich Schaeder, Hasan al-Basrī. Studien zur Frühgeschichte des Islam (Hasan el-Basri. İslam'ın Erken Dönem Tarihine dair Araştırmalar), s. 1-75
Band 19, Heft 4, 1930
- R. Strothmann, Islamische Konfessionskunde und das Sektenbuch des Aş'arī (İslam Mezhepleri Bilgisi ve Eş'arī'nin Fırkalar Kıtabı), s. 193-242
- Paul Kraus, Hebräische und syrische Zitate in ismā'ilitischen Schriften (İsmaili Yazılarında İbranice ve Aramice Alıntılar), s. 243-263
Band 19, Heft 3, 1930
- Otto Pretzl, Die frühislamische Atomenlehre (İlk Dönem İslam Atom öğretisi), s. 117-130
Band 21, Heft 4, 1933
- Joseph Schacht, Zur Geschichte des islamischen Dogmas (İslam Dogma Tarihine Dair), s. 286-291.
Band 22, Heft 3, Seiten 1935
- Ernst Mainz, Mu'tazilitische Ehtik (Mu'tezile Ahlakı), s. 191-206
Band 25, Heft 3, 1938
- R. Strothmann, Drusen-Antwort auf Nuşairi-Angriff (Nusayri saldırısına Dürzilerin Yanıtı), s.269-281

2.2. Die Welt des Islams**Bd. 2, H. 2/4, Dec. 15, 1914**

--- Traugott Mann, Reviewed work(s): *Die Vorherbestimmungslehre im Islam und Christentum. Eine religionsgeschichtliche Parallele* by Lic. F. Ulrich (Lic. F. Ulrich, İslam ve Hıristiyanlıkta Kader inancı. Dinler tarihi düzleminde paralellikler).

Bd. 1, H. 3/4, Dec. 31, 1913

---Traugott Mann, Reviewed work(s): *Die Bābī-Behā'ī; Die jüngste muhammedanische Sekte* by Hermann Römer (Hermann Römer, Bahailik: En Yeni Muhammedi fırka), s. 242-244.

Bd. 5, H. 1/2, Aug. 1, 1917

--- O. Rescher, Reviewed work(s): *Das Heiligtum al-Husains zu Kerbelâ* by A. Nöldeke; Eberhard von Mülinen (A. Nöldeke; Eberhard von Mülinen, Hüseyin'in Kerbeladaki Kutsallığı), s. 88-89.

Sonuç

Der Islam ve Die Welt des Islams, Almanya'nın siyasi birliğini sağladıktan sonra özellikle İslam coğrafyasında sömürgeler elde etmek için geliştirdiği politikaları desteklemek amacıyla neşredilen dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oryantalistler tarafından İslam ülkelerinden elde edilen veriler, ilk önce bu dergilerde yayınlanıyor, daha sonra tartışılıyor, en sonunda da birer politik teoriler haline getiriliyordu. Bu süreç ikinci dünya savaşına kadar bu şekilde devam etmiş, ikinci dünya savaşından sonra ise Almanya'nın mağlup olmasıyla birlikte sömürge elde etme politikası başarısızlıkla sonuçlanması bu dergilerin yayın politikasına da yansımıştır. Dergilerde yayımlanan kelami ve mezhepler tarihi ile alakalı konuların ise daha ziyade Ehl-i Sünnet tarafından bid'at olarak görülen fırka ve mezhepler ekseninde yoğunlaştığı tespit edilmektedir.

Literatür*Der Islam**Die Welt des Islams**Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*